

..

Sygn. akt I CSK 495/12

**WYROK
W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ**

Dnia 10 maja 2013 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Krzysztof Pietrzykowski (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Józef Frąckowiak

SSN Marta Romańska

w sprawie z powództwa L. N.

przeciwko Polskiemu Górnictwu Naftowemu i Gazownictwu S.A. w W.

o zapłatę,

po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej w dniu 10 maja 2013 r.,

skargi kasacyjnej powoda od wyroku Sądu Apelacyjnego

z dnia 21 marca 2012 r.,

oddala skargę kasacyjną.

Uzasadnienie

L. N. wniósł o zasądzenie od Polskiego Górnictwa Naftowego Gazownictwa S.A. w W. kwoty 320 000 zł tytułem szkody, w tym 160 000 zł tytułem odszkodowania za wybudowanie na jego nieruchomości gazociągu i niemożność korzystania z części nieruchomości zajętej pod gazociąg i obok gazociągu o powierzchni 8 000 m² - za okres od dnia 20 czerwca 1995 r. do dnia 6 czerwca 2005 r. oraz 160 000 zł za bezumowne korzystanie z gruntu zajętego pod gazociąg i obok gazociągu.

Sąd Okręgowy w W. wyrokiem z dnia 7 listopada 2008 r. oddalił powództwo. Na skutek apelacji powoda od tego wyroku Sąd Apelacyjny wyrokiem z dnia 27 sierpnia 2009 r. uchylił zaskarżony wyrok i sprawę przekazał do ponownego rozpoznania.

Po ponownym rozpoznaniu sprawy Sąd Okręgowy w W. wyrokiem z dnia 20 grudnia 2010 r. oddalił powództwo oraz orzekł o kosztach procesu. Ustalił, że powód był w okresie od dnia 20 czerwca 1995 r. do dnia 6 czerwca 2005 r. właścicielem nieruchomości przy ul. Z. [...] w B., składającej się z działek ewidencyjnych nr 62, 63, 64 i 65 w obrębie nr 18 o łącznej powierzchni 1 ha 9 052 m², dla której Sąd Rejonowy w B. prowadzi księgę wieczystą KW nr 21681. Nieruchomość tę nabył wraz z żoną E. N. do majątku wspólnego od Instytutu Energetyki w W. aktem notarialnym z dnia 20 czerwca 1995 r. za cenę 372 791,10 zł na potrzeby prowadzonej przez siebie działalności gospodarczej pod nazwą „K. B.” L. N. W chwili zakupu nieruchomości znajdowały się na niej dwa gazociągi. Aktem notarialnym z dnia 6 września 1996 r. małżonkowie N. dokonali podziału majątku wspólnego, w wyniku którego L. N. stał się wyłącznym właścicielem rzeczonyj nieruchomości. Nieruchomość była wykorzystywana jako magazyn dla produkowanych i sprzedawanych materiałów budowlanych, jako magazyny dla materiałów budowlanych i sprzętu potrzebnego do prowadzenia różnego rodzaju prac budowlanych oraz była przeznaczona na wynajem pomieszczeń magazynowych i biurowych. Powód prowadził działalność na rzeczonyj nieruchomości do czasu ogłoszenia upadłości jego firmy głównie z powodu niezapłacenia za wykonane prace budowlane przez inwestorów oraz z powodu

załamania się sytuacji na rynku. Postanowieniem z dnia 18 kwietnia 2002 r. Sąd Rejonowy w B. ogłosił upadłość L. N. prowadzącego działalność gospodarczą pod firmą „K. B.” w B., a postanowieniem z dnia 30 listopada 2006 r. stwierdził ukończenie postępowania upadłościowego. W dniu 6 czerwca 2005 r. syndyk masy upadłości sprzedał rzeczoną nieruchomość na rzecz osoby trzeciej za cenę 310 000 zł. Gazociąg W. – B. został wybudowany w latach 1972-1974. W. Okręgowe Zakłady Gazownictwa - przedsiębiorstwo państwowe wybudowały gazociąg wysokiego ciśnienia na trasie B. – B., który przechodzi także przez rzeczoną nieruchomość.

Sąd Okręgowy uznał, że zajęcie nieruchomości stanowiącej później własność powoda było bezprawne, zaś pozwany wobec braku tytułu prawnego do zajęcia nieruchomości na gazociągi był posiadaczem w złej wierze. Za częściowo zasadny uznał zarzut strony pozwanej zasiedzenia służebności przesyłu. Nie wykazano, aby zostały zawarte jakiegokolwiek umowy lub wydane decyzje administracyjne uprawniające do ograniczenia prawa własności tej nieruchomości. Pozwany nie uiszczał na rzecz właścicieli nieruchomości żadnego wynagrodzenia z tytułu korzystania z tej nieruchomości. W ocenie Sądu Okręgowego należało przyjąć, że pozwany był posiadaczem służebności przesyłowej, która obecnie została uregulowana w przepisach art. 305¹ - 305⁴ k.c. Nie zostało obalone domniemanie z art. 340 k.c. dotyczące ciągłości posiadania. Pozwany zatem zasiedział służebność gruntową jako samoistny posiadacz w złej wierze najpóźniej z końcem 2004 r. Od tej daty pozwany nabył nieodpłatnie zasiedzenie służebność gruntową przesyłu i ma prawo nieodpłatnie z niej korzystać. Oznacza to, że od dnia 1 stycznia 2005 r. pozwany jako uprawniony do korzystania nieodpłatnie ze służebności gruntowej nie ma obowiązku uiszczania jakichkolwiek opłat na rzecz właściciela nieruchomości, w związku z korzystaniem ze służebności przesyłu. Z tych względów Sąd uznał, że roszczenia powoda za okres od dnia 1 stycznia 2005 r. do dnia 6 czerwca 2005 r. były niezasadne. Zdaniem Sądu Okręgowego, co do zasady powodowi przysługuje na podstawie art. 224 § 2 i 225 w związku z 352 § 2 k.c. roszczenie o wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy przez pozwanego za okres, w którym powód był właścicielem nieruchomości oraz roszczenie odszkodowawcze na podstawie przepisów o czynach niedozwolonych

w wypadku wyrządzenia powodowi szkody na skutek bezprawnego korzystania z nieruchomości przez pozwanego. Sąd Okręgowy uznał jednak, że powód nie zgłosił wniosków dowodowych na okoliczność wysokości poniesionej szkody oraz wysokości utraconych korzyści. Podkreślił, że utrudnienia w wynajęciu budynków nie były jedną z głównych przyczyn ogłoszenia upadłości firmy powoda. Główną bowiem przyczyną ogłoszenia upadłości było niezapłacenie za wykonane roboty przez inwestorów, a także zmiana koniunktury na rynku.

Powód wniósł apelację od wyroku Sądu Okręgowego.

Sąd Apelacyjny wyrokiem z dnia 21 marca 2012 r. oddalił apelację i nie obciążył powoda kosztami postępowania apelacyjnego.

Podkreślił, że powód nie wykazał wysokości szkody ani wynagrodzenia za bezumowne korzystanie. Sąd Okręgowy prawidłowo ocenił zaprezentowany przez strony materiał dowodowy wskazując, że dowody zgłoszone przez powoda nie były wystarczające do określenia ewentualnej szkody. Brak jest wskazania, jakie konkretnie straty poniósł powód w związku z niemożnością korzystania z tej części nieruchomości, na której znajdowały się gazociągi oraz czy i jakie osiągałby dochody z tytułu wynajmu budynków czy poszczególnych pomieszczeń lub też dzierżawy samego gruntu, pod którym przebiegają gazociągi. Okoliczności te, jak wynika z akt postępowania upadłościowego, nie miały wpływu na przyczyny ogłoszenia upadłości powoda. Tym samym brak jest związku przyczynowego pomiędzy ewentualną szkodą powoda a okolicznością korzystania przez pozwanego z części nieruchomości należącej wówczas do powoda. Zgodnie z ogólną regułą rozkładu ciężaru dowodu wyrażoną w art. 6 k.c., wykazanie przesłanek odpowiedzialności odszkodowawczej, w tym udowodnienie istnienia szkody i jej związku przyczynowego ze zdarzeniem sprawczym, należy do poszkodowanego. Rzeczą powoda było zatem przedstawienie dowodów na tę okoliczność, czemu jednak powód nie sprostał, poprzestając jedynie na ogólnikowych twierdzeniach. Nie wykazał wysokości wynagrodzenia, jakie mógłby osiągnąć z tytułu korzystania przez pozwanego z części rzeczzonej nieruchomości. W tym zakresie powód poprzestał jedynie na wskazaniu, że wysokość wynagrodzenia za bezumowne korzystanie stanowi 2 zł za m² miesięcznie przez

okres 10 lat, co jest niewystarczające do wykazania wysokości dochodzonego roszczenia. Powód powinien bowiem wykazać, jakie wynagrodzenie byłoby mu należne za istniejącą służebność przesyłu, które pozwany musiałby uiścić. W uchwale z dnia 17 czerwca 2005 r., III CZP 29/05 Sąd Najwyższy wskazał, że wynagrodzenie z tego tytułu powinno być nie tylko proporcjonalne do stopnia ingerencji posiadacza w treść cudzego prawa własności, ale powinno także uwzględniać wartość wykorzystywanej nieruchomości, czasową perspektywę posiadania służebności. W niniejszej sprawie zabrakło dowodów na te okoliczności.

Powód wniósł skargę kasacyjną od wyroku Sądu Apelacyjnego, zaskarżając go w części oddalającej apelację i zarzucając naruszenie prawa materialnego, mianowicie art. 292 w związku z art. 176 § 1 i w związku z art. 172 § 1 i 2 k.c. oraz art. 292 w związku z art. 172 § 1 i 2 k.c., a także naruszenie przepisów postępowania, mianowicie art. 386 § 2 w związku z art. 378 § 1 w związku z art. 379 pkt 5 w związku z art. 212 (w brzmieniu sprzed nowelizacji ustawy Kodeks postępowania cywilnego z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego i niektórych ustaw, Dz. U. z 2011 r. Nr 233, poz. 1381) i art. 117 § 1 k.p.c., art. 5 w związku z art. 212 zdanie drugie (w brzmieniu sprzed nowelizacji ustawy Kodeks postępowania cywilnego z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego i niektórych ustaw) w związku z art. 117 § 1 k.p.c. w związku z art. 32 ust. 1 i art. 45 ust. 1 Konstytucji w związku z art. 6 ust. 1 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzonej w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., art. 5 w związku z art. 212 zdanie drugie (w brzmieniu sprzed nowelizacji ustawy Kodeks postępowania cywilnego z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego i niektórych ustaw) w związku z art. 232 zdanie drugie w związku z art. 241 k.p.c. w związku z art. z art. 32 ust. 1 i art. 45 ust. 1 Konstytucji oraz art. 6 ust. 1 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzonej w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. oraz art. 328 § 2 w związku z art. 391 k.p.c.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Podniesiony w skardze kasacyjnej pierwszy zarzut naruszenia prawa materialnego wiąże się z tym, że - jak twierdzi skarżący - w okresie przed wejściem w życie ustawy z dnia 31 stycznia 1989 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny (Dz. U. 1989 r. Nr 3, poz. 11) znoszącej zasadę tzw. jednolitej własności państwowej, czyli przed dniem 1 lutego 1989 r., państwowe osoby prawne (w tym przedsiębiorstwa państwowe) wykonywały uprawnienia związane z własnością nieruchomości wprawdzie we własnym imieniu, ale na rzecz Skarbu Państwa, jako jedyne dysponenta własności państwowej, dlatego też skutki prawne związane z posiadaniem samoistnym w tym okresie przez przedsiębiorstwo państwowe nieruchomości mogły powstać tylko na rzecz Skarbu Państwa, a nie na rzecz tego przedsiębiorstwa, zatem w niniejszej sprawie W. Okręgowego Zakładu Gazownictwa nie można uznać w okresie do dnia 1 lutego 1989 r. za samoistnego posiadacza nieruchomości w zakresie odpowiadającym treści służebności gruntowej, co oznacza że nie jest dopuszczalne doliczenie posiadania wykonywanego przez tym dniem przez to przedsiębiorstwo państwowe do okresu potrzebnego do nabycia służebności przez zasiedzenie przez następcę prawnego tego przedsiębiorstwa będącego osobą prawną. Zarzut ten jest nietrafny. Sąd Najwyższy w składzie siedmiu sędziów wyjaśnił w wyroku z dnia 15 stycznia 2009 r., I CSK 333/07 (OSNC-ZD 2009 D, poz. 97), że zasada jednolitego funduszu własności państwowej nie oznaczała, iż przedsiębiorstwo państwowe nie mogło wystąpić z roszczeniem na podstawie art. 231 § 1 k.c. w stosunku do nieruchomości znajdujących się w jego władztwie. W orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjmowano zgodnie, że wprawdzie ze względu na tę zasadę państwowa osoba prawna nie mogła przeciwstawić Skarbowi Państwa jakichkolwiek własnych uprawnień, jednakże w stosunkach zewnętrznych z osobami trzecimi miała pozycję taką jak właściciel. W konsekwencji wszelkie roszczenia, jakie powstawały ze względu na składniki mienia państwowego pozostające w zarządzie państwowej osoby prawnej, realizowała w imieniu własnym ta osoba (uchwała składu siedmiu sędziów z dnia 16 października 1961 r., I CO 20/61, OSN 1962, nr II, poz. 41; postanowienie z dnia 14 czerwca 1963 r., I CR 336/63, OSNCP 1964, nr 11, poz. 223; uchwała z dnia 27 czerwca 1984 r., III CZP 28/84, OSNCP 1985, nr 1, poz. 11). O ile więc w relacjach wewnętrznych

między Skarbem Państwa a państwową osobą prawną posiadaczem samoistnym nieruchomości państwowej było zawsze państwo, o tyle z punktu widzenia relacji zewnętrznych przedsiębiorstwo państwowe, które władało oddaną mu w zarząd nieruchomością, powinno być uznawane za posiadacza samoistnego nieruchomości niezależnie od tego, czy była to nieruchomość państwowa. *Expressis verbis* pogląd ten znalazł wyraz w uzasadnieniu wyroku z dnia 15 kwietnia 1966 r., I CR 80/66 (OSNCP 1967, nr 2, poz. 24), w którym Sąd Najwyższy uznał, że chociaż posiadanie wykonywane przez jednostkę państwową stanowi - w myśl zasady wypowiedzianej w art. 128 § 1 k.c. - posiadanie państwowe, to jednak w wypadku, gdy jego przedmiot znajduje się w zarządzie państwowej osoby prawnej, na zewnątrz ta osoba prawna, a nie Skarb Państwa występuje – zgodnie z art. 128 § 2 k.c. – jako posiadacz. Przedsiębiorstwo państwowe mogło zatem występować z roszczeniem przewidzianym w art. 231 § 1 k.c., z tym, że, ze względu na zasadę jednolitego funduszu własności państwowej, nabywana nieruchomość stawała się własnością państwową. Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 12 stycznia 2012 r., IV CSK 183/11 (niepubl.) podkreślił, że przedstawione rozumowanie, dotyczące posiadania samoistnego nieruchomości, wykonywanego przez przedsiębiorstwo państwowe w okresie obowiązywania art. 128 k.c. w pierwotnym brzmieniu, można tym bardziej odnieść do posiadania w zakresie służebności przesyłu. Sąd Najwyższy podkreślił w postanowieniu z dnia 17 grudnia 2008 r., I CSK 171/08 (OSNC 2010, nr 1, poz. 15), że nie ma żadnych podstaw do przyjęcia, iż posiadanie służebności przesyłowej przez przedsiębiorstwo państwowe przed dniem wejścia w życie ustawy nowelizującej kodeks cywilny z 1989 r. nie było posiadaniem w rozumieniu art. 352 § 1 k.c. i nie mogło prowadzić do zasiedzenia. W orzecznictwie Sądu Najwyższego nie budziła zaś wątpliwości dopuszczalność nabycia w drodze zasiedzenia służebności odpowiadającej treści służebności przesyłu na rzecz przedsiębiorstwa przed ustawowym uregulowaniem służebności przesyłu w art. 305¹-305⁴ k.c. (wyrok z dnia 11 marca 2005 r., II CK 489/04, niepubl.; postanowienie z dnia 4 października 2006 r., II CSK 119/06, Monitor Prawniczy 2006, nr 21, s. 1128; uchwała z dnia 7 października 2008 r., III CZP 89/08, OSNC 2010, nr 5, poz. 71).

Drugi zarzut naruszenia prawa materialnego sprowadza się do tego, że - zdaniem skarżącego - bieg terminu zasiedzenia służebności może być liczony dopiero od chwili, gdy posiadacz tej służebności przystąpił do korzystania z trwałego i widocznego urządzenia, a więc w niniejszej sprawie dopiero od momentu rozpoczęcia przesyłania przez przedsiębiorstwo gazu, nie zaś od chwili zakończenia jego układania, a ponadto służebność może być nabyta przez zasiedzenie tylko w wypadku, gdy polega na korzystaniu z trwałego i widocznego urządzenia, podczas gdy gazociągi prowadzone są w całości pod powierzchnią ziemi, których żaden element nie wystaje ponad jej powierzchnię ziemi, nie spełniają więc one tej przesłanki. Również ten zarzut jest nietrafny. Sąd Najwyższy przyjął w uchwale składu siedmiu sędziów z dnia 9 sierpnia 2011 r., III CZP 10/11 (OSNC 2011, nr 12, poz. 129), że wykonanie trwałego i widocznego urządzenia przez posiadacza nieruchomości w zakresie służebności gruntowej drogi dojazdowej jest przesłanką zasiedzenia tej służebności (art. 292 k.c.). W uzasadnieniu tej uchwały wskazał m.in., że art. 292 k.c. wymaga - oprócz zwykłych ustawowych przesłanek nabycia przez zasiedzenie, jak np. korzystanie z cudzej nieruchomości przez odpowiedni czas, zależnie od dobrej lub złej wiary - aby korzystanie łączyło się z istnieniem trwałego i widocznego urządzenia. Ustawodawca zastrzegł więc, aby korzystanie z cudzej nieruchomości w zakresie odpowiadającym treści służebności polegało nie tylko na samym czerpaniu korzyści, lecz także znajdowało wyraz w istnieniu wspomnianego urządzenia. W postanowieniu z dnia 26 lipca 2012 r., II CSK 752/11 (niepubl.) Sąd Najwyższy wyjaśnił, że widoczność urządzenia musi być ujmowana szeroko i nie może stronić od specyficznej treści służebności, o którą w sprawie chodzi. Jeżeli z samej natury służebności wynika, że trwałe urządzenie, z którego uprawniony korzysta przebiega w całości lub w części pod powierzchnią ziemi, to uzależnienie dopuszczalności zasiedzenia służebności odpowiadającej treścią służebności przesyłu, od tego, w jaki sposób na danym, konkretnym odcinku urządzenie zostało posadowione, nie wytrzymałoby krytyki.

Zarzuty naruszenia przepisów postępowania polegają głównie na tym, że - zdaniem skarżącego - powód został pozbawiony możliwości obrony swych praw, a Sąd Apelacyjny naruszył w szczególności art. 5 i art. 212 k.p.c.

(w brzmieniu sprzed nowelizacji tego artykułu dokonanej w 2011 r.). W orzecznictwie jednolicie przyjmuje się, że uzasadniona potrzeba udzielania pouczeń występuje wówczas, gdy w procesie czynności podejmuje osoba nieporadna lub niemająca dostatecznej znajomości prawa - udzielenie pouczenia ma zapobiec wówczas nierówności między podmiotami postępowania, nie może natomiast naruszać bezstronności sądu (zob. np. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 lutego 2011 r., I UK 293/10, niepubl.). Twierdzenie w skardze kasacyjnej, że powód, będący przedsiębiorcą, jest osobą nieporadną, polega jednak na istotnym nieporozumieniu, również przy założeniu, że prowadzenie przez niego działalności gospodarczej skończyło się ogłoszeniem jego upadłości. Znaczną przesadą jest w związku z tym podniesienie zarzutu naruszenia art. 6 ust. 1 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolnościach sporządzonej w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r.

Zarzut naruszenia art. 328 § 2 k.p.c., zgodnie z ustalonym orzecznictwem Sądu Najwyższego, może stanowić usprawiedliwioną podstawę skargi kasacyjnej zupełnie wyjątkowo, mianowicie tylko wtedy, gdy uzasadnienie zaskarżonego wyroku nie zawiera wszystkich koniecznych elementów bądź zawiera tak oczywiste braki, które uniemożliwiają kontrolę kasacyjną (por. np. orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 8 października 1997 r., I CKN 312/97, z dnia 10 listopada 1998 r., III CKN 792/98, OSNC 1999, nr 4, poz. 83, z dnia 19 lutego 2002 r., IV CKN 718/00, z dnia 18 marca 2003 r., IV CKN 1862/00, z dnia 20 lutego 2003 r., I CKN 65/01, z dnia 22 maja 2003 r., II CKN 121/01, z dnia 9 marca 2006 r., I CSK 147/05, z dnia 19 listopada 2009 r., IV CSK 219/09, z dnia 29 września 2010 r., V CSK 55/10). Taka sytuacja nie miała jednak miejsca w niniejszej sprawie.

Z przedstawionych powodów Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c. orzekł, jak w sentencji.